

Prof. dr. Jusuf Žiga
Fakultet političkih nauka, Sarajevo

TRADICIJA, KULTURA I OBRAZOVANJE: BH PROŠLOST – SADAŠNJOST – BUDUĆNOST¹

- Sažetak -

Odgojno-edukacijska djelatnost i nauka se u svakom društvu koje drži do prosperiteta onih koji ga čine uvrstavaju u kvalitativno razvojni resurs. Samo u zapuštenim društvima susrećemo tretiranje nauke i odgojno-edukacijske djelatnosti kao „društvenog balasta“ tog bosanskohercegovačkog specifikuma.

U multilateralnim društvima, kakvo je i bosanskohercegovačko, odveć je važno da se, u odgojnoj komponenti edukacijskog sistema, ispoljava odgovarajući senzibilitet spram te multilateralnosti, pogotovo kod mladih.

U ovom radu se analizira specifikum bosanskohercegovačkog multilateralizma, stoljećima sedimentiranog na ovom prostoru, koji bi se mogao iskoristiti kao komparativna prednost u razvoju ovog društva. S druge strane, svjedoci smo anticivilizacijskog razaranja i zloupotrebe od određenih centara moći, uključujući i odgojno-edukacijsku djelatnost, i to ne samo tokom prethodnog rata nego i kroz postratnu tranziciju ovog društva, što se „opravdava“ karakterom Dejtonskog mirovnog ugovora.

Ključne riječi: odgoj i obrazovanje, reforma, Bosna i Hercegovina.

Uvod

U svakom društvu koje drži do sebe i do budućnosti onih koji ga čine, nauka i edukacija, pogotovo mladih, spadaju u najveće prioritete. U njima se odgojno-edukacijska djelatnost i intelektualno-stručno poduzetništvo nikada ne tretiraju pukom sferom „potrošnje“, „društvenim balastom“ i sl., već superdragocjenim, kvalitativno-razvojnim resursom. Samo u zapuštenim društvima u koje, evidentno, trenutno spada i bosanskohercegovačko, susrećemo

¹ Izlaganje na međunarodnoj konferenciji održanoj u Sarajevu od 11. do 13. marta 2009. godine na temu „Tamo gdje mir počinje: Ključna uloga obrazovanja za trajni mir“

neadekvatan odnos prema odgojno-edukacijskoj djelatnosti, a u idejno-kvalitativnom smislu - anahrone sadržaje.

Zbog multilateralnog karaktera ovog društva, stoljećima sedimentiranog tokom plodonosnih susretanja i prožimanja različitih religija, kultura i tradicija, koje su pristizale na ove prostore i s Istoka i sa Zapada, odveć je važno da se, u odgojnoj komponenti edukacijskog sistema, ispoljava odgovarajući senzibilitet prema takvom karakteru bosanskohercegovačkog društva, pogotovo kod mladih.

Umjesto da se u multilateralizmu ovdašnjeg načina života prepoznaje komparativna prednost, superdragocjeni „šar i šarm življenja“, svjedoci smo da danas, multilateralno biće ovog društva, uključujući i njegovu odgojno-edukacijsku djelatnost, drastično, anticivilizacijski, razaraju i zloupotrebljavaju određeni centri moći.

Nedopustiva je indiferentnost predstavnika međunarodne zajednice, koji su involvirani u rješavanje aktuelne krize u Bosni i Hercegovini, spram evidentnih negativnosti u odgojno-edukacijskoj djelatnosti ove zemlje, koje, nerijetko, poprimaju aparthejdski, odnosno karakteristike očigledne diskriminacije. Time se, nipošto, ne želi abolirati negativni učinak u ovoj oblasti lokalnih državnih i političkih dužnosnika.

Povijesno iskustvo nas uči da je dobar samo onaj edukacijski sistem koji uvažava pozitivna dostignuća u toj oblasti, te kroz prilagodbu vlastitih edukacijskih sadržaja, adekvatno reagira na izazove u konkretnom vremenu i prostoru, vezane za ovu djelatnost. I obratno, najlošiji su oni odgojno-edukacijski sadržaji koji su opterećeni ideološkim kontaminacijama, anahronizmima, krutostima.

Tradicija – kultura – obrazovanje / Paradigma bosanske „mozaičnosti“

Doista, rijetki su primjeri u kojima je, na tako malom prostoru kakav je bosanskohercegovački, nastalo i razvilo se toliko povijesno dragocjenih sadržaja života, etnološki raskošnog šara i šarma življenja. Za detaljniju elaboraciju tog povijesno nesvakidašnjeg iskustva, valjalo bi ispisati tomovlje knjiga. Respektirajući karakter ove opservacije, zadržat ću se samo na nekoliko detalja ove prebogate, dugovremeno sedimentirane, bosanskohercegovačke „mozaičnosti“.

Milenijski profiliranu i nadasve osebujnu multilateralnost ovog društva valja prepoznati i uvažiti kao općeljudsku dragocjenost. Riječ je o „planetarnom čvorištu“ gdje su se različiti kulturno-civilizacijski krakovi, odnosno duhovnoraznolike sadržajnosti i stilovi življenja, plodonosno stoljećima su-

sretali, prožimali i uvezali poput snopa duginih boja, u kome se dovoljno jasno dalo prepoznati i ono pojedinačno i ono opće – zajedničko.

Drugačije kazano, Bosna i Hercegovina nije parče planete na kome su se susrele i „sukobile“ različite civilizacije, vjere i kulture. Ona nije, kako se to danas, nerijetko, želi nedobronamjerno predstaviti, puki zbir različitih duhovno-kulturnih, civilizacijskih, odnosno etničkih sadržaja koji, sticajem povijesnih okolnosti, (ko)egzistiraju jedni pored drugih „jedva trpeći se“, i tome sl. Naprotiv. Dakako, time se ne želi kazati da je ovo društvo nekonfliktnog karaktera, jer, uostalom, takva društva uopće ne postoje.

Brojna su duhovno-kulturna ishodišta ovdašnjeg multilateralizma. Pomenut ćemo samo neka: višestoljetno prisustvo katoličanstva, gdje posebno valja naglasiti zasluge bosanskih franjevnika koji su predano prosvjećivali svoje pučanstvo, neumorno sakupljali i od zaborava čuvali brojne kulturne dragocjenosti koje su ovdje kreirane; s druge strane, doticala je duhovnost i kultura Bizanta, odnosno ortodoksno hrišćanstvo, ostavljajući, također, prepoznatljiv trag u fizionomiji Bosne i Hercegovine; s osmanskim osvajanjima, ovdje je zasjala i islamska civilizacija, koja plodonosno traje i danas; nešto kasnije, pristigli su i prognani Jevreji iz Španjolske i Portugala, donoseći dodatne duhovno-kulturne dragocjenosti ovom prostoru.

A onda je, potkraj 19. i početkom 20. stoljeća, Bosna i Hercegovina postala pod vlast Austrougarske, koja je, također, respektirala ovdašnju multilateralnost življenja. Nakon toga, ova zemlja je preživjela i sve jugoslavenske režime, odnosno njene integracije i dezintegracije.

Povijesnu vertikalnu bosanskohercegovačkog društva pratili su česti nemiri, u pravno-političkom smislu - fizionomijski diskontinuiteti, ali čije trajanje nikada nije napuštala konstanta kohezionog multietnikuma, ma koliko da su, izvana, spram njega, poticane centrifugalne sile. Otuda je ovdje moglo da preživi svakovrsno kulturno i duhovno različje.

I dok se, i danas, uz evidentne frustracije i paranoje, Evropa, odnosno cijeli svijet, pokušavaju navići na drugo i drugačije, u Bosni se religijska, kulturna, tradicijska i svaka druga multilateralnost višestoljetno njegovala i štitala, što, u civilizacijskom smislu, zavređuje svaku pažnju. Uprkos tome, ovovremeni rušitelji bosanskohercegovačkog društva i „progonitelji Bosne“ iz Bosne i Hercegovine, nastoje „ubijediti“ sve oko sebe kako bosanska multilateralnost nije nikad postojala, niti funkcionirala. Na bazi predrasuda o tome da su odnosi među narodima Bosne i Hercegovine „predodređeni mržnjom“, formiran je ne samo pogrešan nego i poguban stav određenog broja zemalja, odnosno svjetskih centara moći, spram onoga što se dešavalo na ovom prostoru. Unatoč nespornoj historijskoj činjenici da sukobi između ovdašnjih katolika, pravoslavaca, muslimana i Jevreja, nikada nisu izrazitije

poticani iznutra, o čemu postoje brojni znanstveno verificirani dokazi, izostala je blagovremena i učinkovita reakcija pomenutih svjetskih centara moći u odbrani bosanskog multilateralizma, pogotovo u potonjem vremenu, što je krajnje zabrinjavajuće.

Nije se teško složiti s onima koji potenciraju paradigmatičnost ovog društva i države. Ukoliko se, unatoč dugovremenog pozitivnog iskustva koje je baštinila, ovoj zemlji oduzme pravo na njenu multilateralnu sadržajnost života, kako, onda, takvu matricu odnosa i suradnje među narodima, vjera-
ma i kulturama zagovarati na nekoj široj, odnosno globalnoj razini? A svjedoci smo brutalnog ataka na multilateralnost bosanskohercegovačkog društva, i to ne samo tokom nedavnog rata nego i kroz postratni pravno-politički reustroj ovog društva i države, uključujući i artikuliranje anahronog odgojno-edukacijskog sistema, a što se „opravdava“ karakterom Dejtonskog mirovnog ugovora.

Edukacija i integracijski procesi

S prijemom u Vijeće Evrope i potpisivanjem Bolonjske deklaracije, Bosna i Hercegovina se obavezala da harmonizira vlastiti edukacijski sistem s edukacijskim sadržajima u razvijenim evropskim zemljama. U vezi s tim, trenutno imamo konfrontiranje najmanje „tri puta“ u odgojno-edukacijskoj djelatnosti, kako se to konstatira i u UNDP-evom Izvještaju o humanom razvoju BiH za 2003. godinu, a to su:

- Naslijeđen sistem iz SFRJ („još uvijek jak i tvrdokoran“);
- „Dejtonski koncipirani“ sistem edukacije („koji ne garantira boljitak, ne razvija multikulturalnost i toleranciju“, naprotiv, unutar njega nerijetko susrećemo klasične aparthejske manire, - npr. dvije škole pod istim krovom, nacionalna diskriminacija među edukatorima i sl., čiji će efekti, u dugoročnijem smislu, biti razorni za bosanskohercegovački multilateralizam);
- Bolonjski principi i načela, koji se također bezobzirno opstruiraju, što se najbolje vidi iz, najprije, višegodišnjeg opstruiranja usvajanja tzv. Okvirnog zakona o visokom obrazovanju, a potom, nespremnosti za implementiranje onoga što taj inovirani sistem educiranja podrazumijeva, ukoliko se uopće ova zemlja želi priključiti jedinstvenom akademskom evropskom prostoru.

U Preporukama razvojne strategije Bosne i Hercegovine do 2015. godine, navedenim u pomenutom UNDP-evom izvještaju, pored apostrofiranja „po-

tpunog obuhvata osnovnom školom, a po mogućnosti i srednjom“, te ravnopravnosti polaznika, bez obzira na njihova nacionalna, vjerska, fizička i druga obilježja, insistira se i na „fleksibilnijem i uspješnijem educiranju nastavnika“, kako bi mogli odgovoriti na obrazovne izazove modernog doba, pogotovo kad je riječ o „razvoju svijesti o potrebi stalnog ličnog i profesionalnog usavršavanja“.

Reforma odgojno-edukacijskog sistema u BiH ima dvostruki značaj:

- Oslobođanje od anahronosti, uključujući i posljedice svekolike ratne devastacije i „ideološku kontaminaciju“ edukacijskih sadržaja;
- Osposobljavanje kadrova u kontekstu zahtjeva ekonomija razvijenih država u svijetu, koji će moći proizvoditi atraktivnu robu i pružati konkurentne usluge na međunarodnom planu

Otuda se, s pravom, insistira na tzv. „cjeloživotnom učenju“, odnosno kontinuiranoj edukaciji ljudi, s ciljem: eliminiranja obrazovnih deficita; usavršavanja znanja i vještina; razumijevanja svijeta koji nas okružuje, osposobljavanja za aktivno sudjelovanje u javnom životu.

Općenito govoreći, nužno je unapređenje profesionalne orijentacije u ovom društvu čiji modaliteti mnogo više liče na matricu „kako to ne treba raditi“ nego na to kako bi to trebalo činiti. Mogli bismo nadugo i naširoko argumentirati u prilog prednjem stavu, počevši od nedovoljnog respektiranja motivacija i psihofizičkih predispozicija mladih, preko nakaradnog sistema ocjenjivanja pa do krutosti u profiliranju određenih zanimanja, anahronih edukacijskih sadržaja i tome slično. O tome imamo i određena istraživanja, uključujući i ona u kojima sam osobno sudjelovao.

Evidentno je da, za svaki od naznačenih ciljeva, postoji realna potreba u sadašnjim bosanskohercegovačkim prilikama. Ali, o tome nekom drugom prilikom.

Mladi su bolji od onih koji ih trenutno predvode

Unatoč teškom ekonomsko-socijalnom stanju, te nesređenoj pravno-političkoj situaciji u ovoj zemlji, negativnim efektima proteklog rata na međunarodne odnose i sl., može se kazati da su daleko pozitivniji pogledi mladih na mogućnosti zajedničkog života na ovim prostorima, nego što to veći na aktuelnih predstavnika političkog establišmenta tvrdi. O tome svjedoče i istraživanja koja su na tu temu provedena.

Ako ostavimo po strani činjenicu da većina aktuelnih političara uglavnom svoje stavove temelji na mišljenju vlastitog „podmlatka“, tj. članova i simpatizera sopstvenih stranaka, respektirajući situaciju da trenutno u ovoj zemlji preko dvije trećine mladih nisu uopće politički angažirani (pa ko, onda, u njihovo ime, ima pravo da sudi), istraživanja, u koja ubrajam i vlastito od prije dvije godine, čiji su rezultati publicirani (2007), kojim su bile obuhvaćene različite kategorije mladih (studenti s tri univerziteta u Bosni i Hercegovini, učenici iz desetak srednjoškolskih sredina, od sarajevsko-zeničke, preko tuzlanske pa do hercegovačke i drugih regija, kao i kontrolna grupa ipitanika, odabrana po sistemu slučajnog uzorka) - kazuju da preko 70% ispitanika smatra da „postoje zajednički interesi i vrijednosti mladih u ovoj zemlji“, te da bi bili mogući zajednički kulturni projekti kada bi to aktuelna politika, odnosno političari omogućavali. Apostrofirajući „krivce“ za odsustvo zajedničkih aktivnosti mladih u ovoj zemlji, 44% ispitanika je navelo upravo političare, 23% aktualna ministarstva, a potom roditelje 5%, te medije i kulturne institucije sa po 4% itd.

U jednom ranijem istraživanju, u kome sam sudjelovao i čiji su rezultati također publicirani (2001), a koje je bilo fokusirano na propitivanje motiva odlaska mladih iz ove zemlje, čak 67% ispitanika se izjasnilo da bi radije živjelo upravo u ovoj i ovako multilateralnoj državi nego u nekoj drugoj ukoliko bi imali mogućnost *kvalitetnog školovanja i zaposlenja*. Istovremeno, 20% ispitanika se izjasnilo da bi radije živjelo u nekoj drugoj zemlji nego u Bosni i Hercegovini, čak i pod istim socijalnim uvjetima, što je, također, podatak koji zavređuje posebnu pažnju.

Umjesto zaključka

Nauka i odgojno-edukacijska djelatnost se, u svakom sredeanom društvu koje drži do prosperiteta onih koji ga čine, uvrštavaju u kvalitativno razvojne resurse. Samo u zapuštenim državama edukacijska djelatnost se, u društveno statusnom smislu, tretira kao neka vrsta „društvenog balasta“, odnosno kao „potrošnja“. Zbog toga se takva društva i nalaze na margini onoga što se u razvojnom smislu dešava na planetarnoj razini.

Samo se kvalitetom odgojno-edukacijskog sistema odnosno društveno svjesnim poticanjem razvoja znanosti i educiranjem ljudi obezbjeđuju realne pretpostavke za dinamičan razvoj, promoviranje vlastitih kulturnih i drugih vrijednosti, ekonomskih i ostalih društvenih interesa u komuniciranju i suradnji sa svijetom.

U apostrofiranom kontekstu, BiH ima višestruke razloge za zabrinutost ukoliko hitno ne izvrši radikalni zaokret u domenu veće materijalne podrške toj djelatnosti, brige i brizi spram nje i u oslobađanju od „ideoloških kontaminacija“ koje, nerijetko, graniče s aparthejdskim diskriminacijama. Za multilateralna društva, kakvo je i bosanskohercegovačko, u tome se, dugoročnije gledano, krije najveća opasnost po opstanak, a da i ne govorimo o mogućim tragičnim konfliktima i sl.